

ข้อโต้แย้งทางวิชาการในรายงานการประเมินของ ICOMOS (Document WHC-07/31.COM/INF8B.1)

กรณีกัมพูชาเสนอขึ้นทะเบียนโบราณสถานปราสาทพระวิหาร เป็นแหล่งมรดกโลก

บทนำ

ราชอาณาจักรกัมพูชาเริ่มดำเนินการเสนอองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ให้ปราสาทพระวิหารเป็นมรดกโลก นับแต่ พ.ศ. ๒๕๓๕^๑ และส่งเอกสารรายละเอียดเกี่ยวกับปราสาทพระวิหารเพื่อการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกถึงศูนย์มรดกโลก เมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๔๙ ซึ่ง ICOMOS ได้ให้การรับรองรายงานเกี่ยวกับแหล่งโบราณสถานปราสาทพระวิหาร นำเสนอเข้าวาระในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลก สมัยที่ ๓๑ ณ เมืองไครสต์เชิร์ช ประเทศนิวซีแลนด์ ในปีต่อมา (พ.ศ. ๒๕๕๐) ที่ประชุมได้พิจารณาคำร้องของกัมพูชา และมีมติให้เลื่อนการพิจารณาเรื่องนี้ไปพิจารณาอีกครั้งในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกสมัยที่ ๓๒ ณ เมือง ควิเบค ประเทศแคนาดา ใน พ.ศ. ๒๕๕๑ เนื่องจากประเทศไทยและกัมพูชาไม่สามารถหาข้อยุติเกี่ยวกับปัญหาอันสืบเนื่องมาจากการขึ้นทะเบียนปราสาทพระวิหารเป็นมรดกโลกได้ ด้วยเหตุที่ปราสาทพระวิหารตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างสองประเทศ พร้อมทั้งยังขอให้ประเทศไทยและกัมพูชาร่วมกันดำเนินการเพื่อการขึ้นทะเบียนปราสาทพระวิหารเป็นมรดกโลกสำเร็จได้โดยราบรื่น

หากพิจารณาจากเอกสารที่กัมพูชานำเสนอต่อศูนย์มรดกโลก อันเป็นที่มาของประเด็นปัญหาในการประชุมสมัยที่ ๓๑ ณ เมืองไครสต์เชิร์ช ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น สารของเอกสารที่กัมพูชาจัดทำขึ้นสร้างผลกระทบทางกฎหมายเกี่ยวกับเส้นเขตแดนและการใช้อำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนซึ่งประเทศไทยอ้างสิทธิในพื้นที่บริเวณปราสาทพระวิหารตามผลการตัดสินของศาลโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ ขณะที่กัมพูชายึดถือเอกสารแผนที่เขตปราสาทพระวิหารและดินแดนอธิปไตยของประเทศตามที่ฝรั่งเศสจัดทำไว้เดิม ซึ่งมีพื้นที่ซ้อนทับเขตอธิปไตยของประเทศไทยหลายส่วนที่อยู่ทั้งใน Core Zone และ Development Zone ของผังที่นำเสนอเพื่อขอขึ้นเป็นมรดกโลก ทั้งยังปรากฏว่ารายงานของ ICOMOS ที่ใช้ประกอบการพิจารณาของ ที่ประชุมคณะกรรมการมรดกโลก (เอกสารชื่อ Preah Vihear (Cambodia) No.1224 page. 32 - 37) จัดทำขึ้น มีข้อมูลคลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริงบางประการ ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น ๕ ประเด็น ดังนี้

ข้อ ๑ เกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณา Outstanding Universal Value ในความเป็นมรดกโลกของปราสาทพระวิหาร ในรายงานของ ICOMOS มีความแตกต่างไปจากเอกสาร Nomination File โดยไม่มีเหตุผลชี้แจงการเปลี่ยนแปลง

ตามรายงานการประเมินแหล่ง Preah Vihear (Cambodia) No.1224 ที่ ICOMOS นำเสนอต่อที่ประชุมสมัยที่ ๓๑ ที่เมืองไครสต์เชิร์ช ประเทศนิวซีแลนด์ หน้า ๓๒ กัมพูชาเสนอแหล่งโบราณสถานปราสาทพระวิหารเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม โดยให้รายละเอียดสังเขปเกี่ยวกับแหล่งโบราณสถานแห่งนี้ว่า เป็นศาสนสถานสร้างขึ้นตามคติศาสนาฮินดูไศวนิกาย ตั้งอยู่ในพื้นที่ขอบของที่ราบสูงต่อกับพื้นที่ราบของกัมพูชา สร้างขึ้นในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ รัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (ค.ศ. ๑๐๐๒ - ๑๐๕๐)

ลักษณะภูมิประเทศอันเป็นที่ตั้งของปราสาทพระวิหารตั้งอยู่บนเทือกเขาพนมดงรักซึ่งเป็นเทือกเขาหินทราย ในเขตชายแดนต่อกับประเทศไทย ในพื้นที่ดังกล่าวปัจจุบันเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านร้านค้า และวัดที่มีผู้คนอยู่อาศัยราว ๕๕๐ คน ซึ่งข้อเท็จจริงคือวัดและชุมชนที่ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ทับซ้อนเมื่อไม่กี่ปี

^๑ กัมพูชาเสนอให้ปราสาทพระวิหารเข้าอยู่ในลำดับเสนอเป็นแหล่งมรดกโลก นับแต่ ๑ กันยายน ๒๕๓๕ เอกสารรายละเอียดเกี่ยวกับปราสาทพระวิหารเพื่อการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกถึงศูนย์มรดกโลก เมื่อ ๓๐ มกราคม ๒๕๔๙ และ ICOMOS ได้รับรองรายงานเกี่ยวกับแหล่งโบราณสถานปราสาทพระวิหาร เมื่อ ๒๑ มกราคม ๒๕๕๐

รายงานฉบับดังกล่าวในหน้า ๓๔ คณะกรรมการ The State Party และ ICOMOS ได้พิจารณาคณสมบัติของปราสาทพระวิหารที่สอดคล้องกับเกณฑ์กำหนดการเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม ไว้ ๓ ประการ ได้แก่

คุณสมบัติที่สอดคล้องกับเกณฑ์กำหนดข้อ ๑ “to represent a masterpiece of human creative genius” ระบุว่า “The Temple of Preah Vihear is a unique architectural ensemble made up of a series of sanctuaries linked by a system of pavements and staircases on an axis c.800 m. long.

The site of the Temple and its environment today represent a particularly significant example of the Khmer genius for adapting monuments to their environment”

คุณสมบัติที่สอดคล้องกับเกณฑ์กำหนดข้อ ๓ “to bear a unique or at least exceptional testimony to a cultural tradition or to a civilization which is living or which has disappeared” ระบุว่า “The promontory at the end of the Dangrek Range dominating the plain is exceptional testimony to the cultural traditions of the hermitages. The caves in this 500 m. high cliff, which are accessible without too much danger from the crest of the promontory, enable the hermits to settle there. Their presence led to the foundation of sanctuary of the beginning of the 9th century on the promontory from which the sacred ensemble visible today developed.”.

คุณสมบัติที่สอดคล้องกับเกณฑ์กำหนดข้อ ๔ “to be an outstanding example of a type of building, architectural or technological ensemble or landscape which illustrates (a) significant stage(s) in human history” ระบุว่า “The Preah Vihear ensemble consists of the integrally connected temple and its environment a natural landscape which is exceptional by virtue of its topography and the boundless view that it gives over the Cambodian plain. From whichever direction the temple is approached and viewed, the temple is indissolubly linked with the cliff upon which it sits and of which it is the expression.”

ข้อความในรายงานในหน้าดังกล่าวสอดคล้องกับข้อความใน Nomination File ซึ่งเป็นภาษาฝรั่งเศส ชื่อ Le site sacré du temple de Preah Vihear demande d’inscription sur la liste du patrimoine mondial ซึ่งกัมพูชา เสนอต่อองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ในหน้า ๒

แต่ในบทสรุปหน้า ๓๗ ของรายงานการประเมินของ ICOMOS กลับระบุไว้ว่า โบราณสถานปราสาทพระวิหารมีคุณสมบัติเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม สอดคล้องกับเกณฑ์กำหนด ๓ ประการที่มีความแตกต่างไปจากเดิม ได้แก่

คุณสมบัติที่สอดคล้องกับเกณฑ์กำหนดข้อที่ ๑ ระบุว่า “Preah Vihear is an outstanding masterpiece of Khmer architecture. It is very pure both in plan and in the detail of the decoration.”

คุณสมบัติที่สอดคล้องกับเกณฑ์กำหนดข้อที่ ๒ “to exhibit an important interchange of human values, over a span of time or within a cultural area of the world, on developments in architecture or technology, monumental arts, town-planning or landscape design” ระบุว่า “Preah Vihear demonstrates an important interchange in human values and developments in art, architecture planning and landscape design.” (เดิมเป็นคุณสมบัติที่สอดคล้องกับเกณฑ์กำหนดข้อที่ ๓)

คุณสมบัติที่สอดคล้องกับเกณฑ์กำหนดข้อที่ ๔ ระบุว่า “The architectural ensemble is exceptional in its representation of Buddhist geometry. The position of the Temple on a cliff edge site is particularly impressive. Stairs and historical access surviving for over a thousand years show a sophisticated technological understanding. The whole historic structure demonstrates the highpoint of a significant stage in human history.”

จะเห็นได้ว่ามีการเปลี่ยนจากการอ้างอิงเกณฑ์กำหนดข้อที่ ๓ ตามที่ State Party นำเสนอ และ ICOMOS ได้ให้ความคิดเห็นไว้ในตอนต้น มาเป็นการอ้างอิงเกณฑ์กำหนดข้อที่ ๒ ในบทสรุปโดยที่ไม่มีการชี้แจงเหตุผลที่มา

ข้อ ๒ ICOMOS มีความเห็นสอดคล้องตามเอกสารข้อมูลนำเสนอของกัมพูชาว่า ปราสาทพระวิหาร เป็นผลงานชิ้นเอกที่มีความโดดเด่นของสถาปัตยกรรมเขมร ทั้งในการวางผัง และรายละเอียดการตกแต่ง ทั้งๆที่ยังมีองค์ประกอบอื่นๆที่มีความสำคัญ แสดงถึงภูมิปัญญาในการ ออกแบบวางผัง การใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อม ที่ต่อเนื่องสัมพันธ์กับปราสาทพระวิหาร แต่ ไม่ได้มีการนำมาพิจารณาในฐานะโบราณสถานและพื้นที่ที่อยู่เชื่อมต่อกัน ซึ่งถือว่าการนำเสนอ พื้นที่โบราณสถานที่ไม่สมบูรณ์

จากเกณฑ์กำหนดข้อที่ ๑ “to represent a masterpiece of human creative genius” เกี่ยวกับคุณค่าความเป็นงานชิ้นเอกทางสถาปัตยกรรมของปราสาทพระวิหาร ทั้งจากที่กัมพูชาเสนอและจากรายงานของ ICOMOS เป็นการกล่าวถึงเฉพาะ ปราสาทประธาน โคปุระที่ล้อมรอบ รวมไปถึงจนถึงสระน้ำขนาดเล็กที่อยู่ระหว่างโคปุระชั้นที่ ๑ และ ๒ (นับตามลำดับการเข้าถึงในแนวแกน เหนือ-ใต้ หมายถึงโคปุระ หมายเลข V และ หมายเลข IV ตามเอกสารที่นำเสนอ) ในพื้นที่ตลอดแนวยาวประมาณ ๘๐๐ เมตร ซึ่งถือว่ายังไม่ครบถ้วนทุกองค์ประกอบ

การพิจารณาเอกสารข้อมูลเสนอแหล่งโบราณสถานปราสาทพระวิหารเป็นแหล่งมรดกโลกของกัมพูชา โดย ICOMOS นั้น เห็นว่า ปราสาทพระวิหารมีความโดดเด่นในด้านสถาปัตยกรรมเขมร ในส่วนของ การวางผังและการออกแบบรายละเอียดทางสถาปัตยกรรม

ดังนั้นเจตนารมณ์ในการออกแบบและการวางผังบริเวณทั้งหมดของโบราณสถานแห่งนี้ ควรได้รับการบันทึกและรวบรวมไว้อย่างครบถ้วน เพื่อความสมบูรณ์ในภาพรวมของแหล่งโบราณสถานอันจะนำไปสู่การจัดการพื้นที่ในเรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาบนพื้นฐานข้อมูลที่ถูกต้อง

แต่ด้วยเหตุที่เป็นการขอเสนอขึ้นเป็นมรดกโลกแต่เพียงฝ่ายเดียวของกัมพูชา ซึ่งเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์เหนือตัวปราสาทเท่านั้น องค์ประกอบอื่นๆที่เกี่ยวข้องและเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นผลงานการสร้างสรรค์ชิ้นเอก ของสถาปัตยกรรมและการวางผังที่ยังมีความเกี่ยวข้องกับการกำหนดที่ตั้งและความชาญฉลาดในการใช้ประโยชน์จากลักษณะทางภูมิประเทศ ตั้งแต่ครั้งที่ไม่มีเส้นพรมแดนระหว่างประเทศเป็นตัวขวางกั้นแต่ไม่ได้อยู่ในการดูแลของกัมพูชา จึงไม่ได้มีการนำมารวมไว้ใน การเสนอเป็นมรดกโลกครั้งนี้

จากข้อมูลทางวิชาการที่ปรากฏในเอกสารและสภาพความเป็นจริงบนพื้นที่ ที่แสดงถึงคุณค่าของโบราณสถานแห่งนี้ พบว่ามีได้มีเพียงกลุ่มโบราณสถานของปราสาทพระวิหารในเขตกัมพูชาเท่านั้น แต่มีแหล่งโบราณสถานอื่นๆด้วยที่อยู่ต่อเนื่องมาทางทิศเหนือ ซึ่งปัจจุบันอยู่ในดินแดนของประเทศไทย

ดังนั้น หากจะพิจารณาคุณค่า ความโดดเด่นจากเกณฑ์คุณสมบัติข้อ ๑ เพื่อให้ครอบคลุมกลุ่มโบราณสถานได้ทั้งหมด ในประเด็นของความสำคัญในด้านการวางผัง จึงควรขยายเขตพื้นที่ที่จะนำเสนอให้รวมถึงองค์ประกอบสำคัญ^๒ ที่อยู่ในประเทศไทยด้วย อันจะเป็นการรักษา มรดกทางวัฒนธรรมแห่งนี้ได้อย่างครอบคลุมและสมบูรณ์ ซึ่งจำเป็นยิ่งในการวางแผนการจัดการ พื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ต่อไป

ข้อ ๓ การพิจารณาของ ICOMOS ไม่ได้คำนึงถึงปราสาทพระวิหารในมิติของ ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนสถานและชุมชนที่อยู่บริเวณใกล้เคียง ทั้งในแง่ของการเป็นผู้ดูแล เทวาลัย และความผูกพันทางจิตใจ ซึ่งถือเป็นคุณค่าแบบ Intangible และเป็นหัวใจสำคัญที่บ่งชี้ถึง Spirit of the place

ตามเอกสารของ ICOMOS ระบุถึงเฉพาะชุมชนในบริเวณปราสาทพระวิหารในปัจจุบันที่อยู่ในเขตของกัมพูชา โดยกล่าวว่ามีประชาชนอยู่ราว ๕๕๐ คน โดยมิได้กล่าวถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างผู้คนอาศัยอยู่นั้นกับปราสาทพระวิหาร ทั้งนี้ด้วยข้อเท็จจริงก็คือ ชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนอพยพที่จัดตั้งขึ้นใหม่เมื่อไม่นานมานี้และไม่มีความเป็นมาที่ผูกพันกับการเป็นศาสนสถานของปราสาทพระวิหารแต่

^๒ ดูรายละเอียดข้อมูลโบราณสถานในเขตประเทศไทยในภาคผนวก

อย่างไรก็ดี ปัจจัยที่เป็นแรงผลักดันให้มาตั้งถิ่นฐานที่นี่ได้แก่ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว และการยึดครองพื้นที่โดยรอบปราสาทพระวิหารเท่านั้น ชีวิตความเป็นอยู่ แหล่งน้ำ การรักษาพยาบาล โดยส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาจากฝั่งไทยทั้งสิ้น ชุมชนดังกล่าวยังได้สร้างปัญหาต่อสภาพแวดล้อมทั้งทางด้านทัศนียภาพของโบราณสถานและด้านสุขภาพ

ในขณะที่ประวัติศาสตร์ของชุมชนที่อยู่คู่กับปราสาทและอาณาบริเวณเขาพระวิหารมาตั้งแต่อดีตสามารถอ้างอิงได้จากจารึกหลายหลักทั้งที่พบในปราสาทพระวิหารเองและพบในที่อื่นภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรเขมรโบราณ แสดงให้เห็นว่าในดินแดนแถบนี้มีชุมชนพื้นถิ่นมาแต่เดิม โดยมีหลักฐานของแหล่งโบราณคดีตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ไม่ได้มีการอพยพมาจากเมืองพระนคร แต่ต่อมาจึงได้ผนวกเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำให้ความรุ่งเรืองของอาณาจักรเขมรได้อำนาจไปทั่วทั้งภูมิภาค รวมถึงอาณาเขตส่วนใหญ่ของภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ปรากฏหลักฐานเมืองโบราณและปราสาทในสถาปัตยกรรมเขมรอยู่มากมาย

ในพื้นที่บริเวณอีสานใต้ใกล้เคียงกับเทือกเขาพนมดงรักทั้งหมด และของจังหวัดศรีสะเกษเอง ก็มีโบราณสถานในศิลปะเขมรหลายแหล่ง รวมทั้งแหล่งชุมชนโบราณมากมาย เป็นที่ซึ่งมรดกวัฒนธรรมเขมรทั้งภาษาและคติความเชื่อยังมีการสืบทอดต่อมาจนถึงชุมชนในปัจจุบันที่มาอาศัยอยู่ในที่ที่เป็นชุมชนมาแต่เดิม

ในอดีตผู้คนในชุมชนโบราณที่อยู่โดยรอบเขาพระวิหาร อาจมีส่วนสำคัญต่อการก่อสร้างปราสาท รวมถึงการกลุ่บนาเพื่อเป็นข้าวไร่ใช้นักบวชประจำศาสนสถานด้วย โดยเป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ได้ด้วยอาศัยแหล่งน้ำที่มาจากยอดเขาทั้งสองสาย ได้แก่ ห้วยตანი และห้วยตามาเรีย ในขณะที่ประชากรในปัจจุบันที่เรียกว่าเป็นคนไทยเชื้อสายเขมร ได้ผสมผสานกับคนไทยเชื้อสายลาวที่อพยพเข้ามาภายหลัง ร่วมหล่อหลอมพัฒนาเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่เห็นอยู่ในทุกวันนี้ เช่น ความนิยมของการค้าหินด้วยกิ่งไม้ ที่เห็นอยู่ได้ทั่วไปที่เขาพระวิหารตั้งแต่ในฝั่งไทยไปจนถึงยอดเขาที่เบียดตาดี ทำให้เห็นถึงพัฒนาการความต่อเนื่องของการอยู่อาศัยของผู้คนในบริเวณเขตแนวชายแดนระหว่างประเทศไทยและกัมพูชา ตามสืบเนื่องของสายเลือดและวัฒนธรรม การพัฒนาผสมผสานอิทธิพลจากภายนอกตามกาลเวลา แสดงถึงสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างชุมชนและโบราณสถานหากแต่มีเส้นเขตแดนในปัจจุบันมาวางกันไว้

ข้อ ๔ การบรรยายลักษณะทางสถาปัตยกรรมของปราสาทพระวิหาร ที่ปรากฏอยู่ในรายงานของ ICOMOS แสดงให้เห็นถึงการตีความและการนำเสนอข้อมูลที่คลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงหลายประการ ที่ชวนให้สงสัยถึงความไม่ตรงไปตรงมาทางวิชาการเพื่อเหตุผลบางประการ

ในรายงานการประเมินของ ICOMOS หน้า ๓๒ หัวข้อ Description – The architecture มีคำบรรยายที่มีปัญหาในหลายจุด เริ่มต้นจากเขียน (Sacred Hermitage Mountain)ไว้หลังคำว่าPhnom Preah Vihear ทั่วๆไป มิใช่คำแปล เป็นการพยายามทำให้ผู้อ่านเข้าใจว่าเป็นความหมายของชื่อแหล่ง ที่จะสามารถเชื่อมโยงกับเหตุผลในการพิจารณาข้อมูลทางกัมพูชาเสนอตามเกณฑ์ข้อ ๓ เกี่ยวกับความเป็น “exceptional testimony to the cultural traditions of hermitages” โดยที่ในความเป็นจริงไม่มีหลักฐานใดยืนยันนอกจากจินตนาการในมุมมองของคนในปัจจุบัน ตีความจากลักษณะของถ้ำธรรมชาติที่อยู่ปลายหน้าผาและการบูชาของคนในยุคหลังเมื่อไม่นานมานี้เท่านั้น

ด้วยทัศนียภาพอันงดงามของที่ราบเบื้องล่างที่เราเห็นในปัจจุบัน ณ จุดปลายสุดที่เป็นเพียงหินของเป็ยตาดี อาจทำให้ผู้ประเมินคาดว่าในอดีตคงจะมีความตั้งใจให้หันไปสู่นมมุกเลน จุดกำเนิดของการก่อตั้งเมืองพระนคร ดังที่เขียนไว้ในรายงาน แต่หากพิจารณาอย่างถ่องแท้แล้วจะเห็นว่า จุดสุดยอดของปราสาทพระวิหารต้องอยู่ที่ปราสาทประธาน ซึ่งมียอดแหลมพุ่งขึ้นสู่ท้องฟ้าเบื้องบน เป็นสถานที่ที่คาดว่าเคยประดิษฐานศิวลึงค์ ปิดล้อมด้วยระเบียงคดและโคปุระทิศใต้ที่เป็นอาคารผนังทึบไม่มีช่องเปิดออกสู่จุดชมทิวทัศน์ด้านหลังเลย ร่องรอยของแหล่งตัดหินในบริเวณนี้ก็ยิ่งเห็นได้อย่างชัดเจนโดยไม่เห็นถึงความพยายามตกแต่งให้เรียบร้อยสมกับการที่จะใช้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และต้องไม่ลืมว่าก่อนหน้าพนมมุกเลน ในแถบภูมิภาคนี้อีกมีแหล่งอารยธรรมเขมรที่เก่าแก่กว่าอยู่ด้วยได้แก่ ปราสาทวัดฤ ที่อยู่ทางด้านทิศตะวันออก

เกี่ยวกับการเข้าถึงปราสาทในปัจจุบัน ได้กล่าวถึงเฉพาะแต่ด้านที่เป็นทางชันเชื่อมต่อกับหมู่บ้านชุมชนใหม่ที่เชิงเขาในเขตกัมพูชาเท่านั้น ในขณะที่ในความเป็นจริงการเข้าถึงของนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ล้วนมาจากทางที่ไม่ลาดชัน เข้าถึงโดยสะดวกในแนวแกนจากทางประเทศไทย

การกล่าวว่ปราสาทพระวิหารมีลักษณะของโบราณสถานในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงของกัมพูชานั้น ถือว่าเป็นเรื่องที่แตกต่างกันไปจากความรู้ทางวิชาการของศิลปะเขมรที่ยอมรับกัน เนื่องจากโดยปกติการอ้างถึงลักษณะของโบราณสถานเขมรจะใช้รูปแบบตามยุคสมัยหรือรัชสมัยจึงจะเป็นที่เข้าใจและยังไม่มีการสรุปอย่างแน่ชัดว่าลักษณะของภาคเหนือ หรือภาคตะวันออกเฉียง แตกต่างจากที่เมืองพระนครอย่างไร ในการพิจารณาเรื่องรูปแบบของปราสาทพระวิหารจะเห็นว่า มีลักษณะของแบบบาปวน ซึ่งนอกจากจะมีลักษณะร่วมกับโบราณสถานทีพบในกัมพูชาแล้ว โบราณสถานศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทยส่วนใหญ่ก็จัดว่าอยู่ในแบบบาปวนนี้ เช่น ปราสาทสระกำแพงใหญ่ ซึ่งเป็นปราสาทขนาดใหญ่ของจังหวัดศรีสะเกษ ที่อยู่ใกล้กับปราสาทพระวิหาร

การกำหนดแนวแกนหลักเพื่อการสร้างปราสาทพระวิหาร แม้จะกล่าวถึงทางขึ้นปราสาทพระวิหารว่า มีทั้งทีมาจากทางทิศเหนือ จากบันไดใหญ่ มาพบกับทางขึ้น จากบันไดเชื่อมต่อกับที่ราบเบื้องล่างทางทิศตะวันออกเฉียง ที่โคปุระชั้นล่างสุด แต่ก็ไม่ได้ชี้ชัดลงไปว่าทางใดคือทางเข้าหลัก ซึ่งหากพิจารณาจากขนาดของเส้นทางเข้าสู่ปราสาทที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือซึ่งมีขนาดใหญ่ จัดสร้างขึ้นโดยมุ่งหมายให้เกิดทัศนียภาพที่งดงามระหว่างช่วงชั้นของบันไดและเส้นทางเดินแต่ละระดับที่วางตัวตามสันเขา และสอดคล้องกับทิศทางการตั้งชุมชนที่อยู่เบื้องล่าง แล้วยอมแสดงให้เห็นแนวแกน เหนือ-ใต้ คือแนวแกนหลักที่ผู้ประกอบพิธีต้องเดินทางขึ้นไปจากด้านทางขึ้นทิศเหนือนี้ ด้วยคงจะเห็นว่าข้อมูลจากที่กัมพูชาเสนอมานั้นระบุว่า ทางเข้าหลักของปราสาทคือ ทางตะวันออกเฉียงที่เรียกว่า บันไดหัก ทั้งๆที่เป็นทางขึ้นที่หันเข้าหาด้านข้างของอาคารโคปุระ และขัดแย้งกับลักษณะการวางผังโดยรวมของปราสาท อาจจะต้องด้วยข้อเท็จจริงที่ว่า แนวแกนที่เป็นทางเข้าหลักทางบันไดใหญ่นั้น เป็นทางทีมาจากประเทศไทย ส่วนทางช่องบันไดหักถือว่าอยู่ในเขตกัมพูชาโดยสมบูรณ์

แนวความคิดในการก่อสร้างศาสนสถานบนยอดเขาเช่นนี้ สามารถเปรียบเทียบได้กับปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ การทีตามทางเดินมีเสนางเรียง ทั้งมีการยกระดับในแต่ละชั้นๆ มีโคปุระซึ่งใช้ในความหมายของสวรรค์ชั้นต่างๆ การมีสิ่งหยิ่งประดับให้ความหมายถึง สัตว์ผู้เป็นทวารบาลคอยปกป้องคุ้มครองศาสนสถานและผู้แสวงบุญ และที่สำคัญ คือ การสร้างสะพานนาครี แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดในการก่อสร้างว่า เป็นสะพานสายรุ้งทีทอดผ่านจากโลกมนุษย์ไปสู่โลกสวรรค์ คือ ยอดเขาพระสุเมรุ อันหมายถึงปราสาทประธาน ดังนั้นทางขึ้นหลักควรจะอยู่ในแนวแกนของการวางผังตามลำดับของกลุ่มอาคารนี้ สะพานนาครีของปราสาทพระวิหารมีลักษณะที่บ่งชี้ได้อย่างชัดเจนว่าอยู่ในสมัยบาปวน แต่ตามเอกสารข้อมูลทีเสนอโดยกัมพูชาระบุว่าบันไดใหญ่และสะพานนาครี สร้างขึ้นภายหลังในสมัยนครวัด ในขณะที่บันไดหักเป็นสิ่งก่อสร้างทีมีความเก่าแก่ทีสุด ในการประเมินของ ICOMOS จึงควรทีจะใช้องค์ความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะในรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมนั้นๆ เพื่อการตรวจสอบทีถูกต้องด้วย

แนวแกนเหนือ - ใต้ของปราสาทพระวิหารนอกจากทีจะเป็นทิศทางเข้าสู่ศาสนสถานทีถูกต้องลำดับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว ทีแตกต่างกันไปจากปราสาทหลังอื่นทีมักจะหันหน้าสู่ทิศตะวันออกเฉียง ถือว่าเป็นการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาทีสูงส่งในทางสถาปัตยกรรม วิศวกรรม ของช่างผู้ออกแบบก่อสร้าง กับการเลือกภูมิสถานซึ่งเป็นภูเขาทีมีหน้าผาสูงเป็นทีตั้งของสถานทีศักดิ์สิทธิ์ สื่อนัยถึงเขาไกรลาสทีสถิตแห่งพระคิเว เทพสูงสุดในลัทธิฮินดูไศวินิกาย (มีได้มีความเกี่ยวข้องกับ “Buddhist geometry” ตามทีระบุในบทสรุปของรายงาน ICOMOS เกี่ยวกับเกณฑ์การพิจารณาข้อที่ ๔ ทีถือได้ว่เป็นความผิดพลาดทางวิชาการของการประเมิน)โดยมีข้อจำกัดตามลักษณะความลาดชันของภูเขา ประกอบกับข้อมูลจากการสำรวจในบริเวณลานหินทางทิศเหนือของบันไดใหญ่ ได้พบหลักฐานของการสลักรูปคิเวลิงค์ล้อมรอบด้วยกรอบสี่เหลี่ยม เป็นรูปคล้ายฐานโยนี ตำแหน่งรูปสลักดังกล่าวอยู่ในแนวตรงกับทางขึ้นสู่ปราสาทพระวิหารทางทิศเหนือ การปรากฏคิเวลิงค์ บริเวณทีมีสายน้ำไหลผ่าน ซึ่งจะได้ไหลลงไปยังสระตราว แหล่งน้ำทีเก็บกักไว้ใช้สำหรับศาสนสถานและชุมชนรอบๆ และชุมชนทีอยู่เบื้องล่าง (ในเขตพื้นที่ราบซึ่งอยู่ในเขตปกครองของไทย) สายน้ำทีผ่านคิเวลิงค์ หมายถึง น้ำอันศักดิ์สิทธิ์คล้ายกับการผ่านพิธีกรรมทางศาสนาตามธรรมชาติ เช่นเดียวกับยอดเขาพนมกุเลน ทีมีการสลักรูปคิเวลิงค์ไว้ในบริเวณต้นน้ำเสียมเรียบ ก่อนทีสายน้ำอันศักดิ์สิทธิ์จะไหลผ่านไปยังเมืองพระนคร แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดในการสถาปนาเขาพระวิหารทีมีสายน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ไหลผ่านลงไปเพื่อหล่อเลี้ยงชุมชนเบื้องล่าง

การเลือกภูมิสถานเพื่อการสร้างศาสนสถานเช่นนี้ยังคงคล้ายคลึงกับการเลือกภูเก้ ภูเขาทีส่วนยอดเป็นสันฐานคล้ายคิเวลิงค์ เรียกว่ ลิงคบรรพต หรือลิงคปารวตะ เพื่อการสร้างศาสนสถานวัดภู ขวางจำปาศักดิ์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งเป็นโบราณสถานทีสร้างขึ้นนับแต่สมัยเจนละ(ราวพุทธศตวรรษที ๑๑) และรับศิลปะเขมรอย่างต่อเนื่องจนถึงพุทธศตวรรษที ๑๘ ปราสาทวัดภูได้รับการ

ประกาศเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมเมื่อ พ.ศ.๒๕๔๔ โดยมีได้เป็นการประกาศเฉพาะเพียงสิ่งก่อสร้างอันเป็น ศาสนสถานเท่านั้น หากรวมถึงลักษณะทางภูมิสถาปัตยกรรมอันเป็นที่ตั้งของศาสนสถาน รวมทั้งเมืองจำปาศักดิ์ด้วย ส่งผลให้การจัดทำแผนการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกที่วัดภู ครอบคลุมตั้งแต่ศาสนสถานและองค์ประกอบพื้นที่ทั้งหมดอันเป็นที่ตั้งของศาสนสถาน เป็นไปโดยพื้นฐานข้อมูลความเป็นจริงแห่งโบราณสถานนั้น

ข้อ ๕ รายงานของ ICOMOS ให้ความเห็นชอบกับการกำหนด Zoning ในการปกป้องคุ้มครอง อนุรักษ์ และจัดการ พื้นที่ของปราสาทพระวิหาร โดยให้ข้อแม้เกี่ยวกับการตกลงร่วมกันระหว่างประเทศไทยและกัมพูชาในเรื่องเส้นเขตแดน แต่ความจริงแล้วปัญหามีได้มีเพียงแค่เฉพาะเรื่องพื้นที่อ้างสิทธิ์ทับซ้อนเท่านั้น เนื่องจากยังมีความไม่เหมาะสมทางวิชาการที่ควรให้มีการปรับปรุงการกำหนด Zoning ด้วย

จากการนำเสนอเกณฑ์กำหนดข้อ ๓ สำหรับปราสาทพระวิหาร ในฐานะของการเป็นสถานที่สำหรับนักบวชใช้ในการบำเพ็ญพรตนับแต่อดีตและยังคงคุณสมบัติดังกล่าวมาจนถึงปัจจุบัน แสดงถึงความ เป็นของแท้ที่ยังคงรักษาสภาพเดิมไว้ได้ของโบราณสถานปราสาทพระวิหารนั้น

บริบทของสิ่งก่อสร้างทั้งหมดของปราสาทพระวิหารบนยอดเขาที่มีความโดดเด่นในเรื่องการ เลือกรูปแบบที่ตั้งในการก่อสร้าง และการกำหนดลำดับในการเข้าถึง มุมมองสู่โบราณสถานในส่วนต่างๆ ไป จนถึงมุมมองสู่สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติที่มีค่าควร รักษาไว้ให้ได้

ดังนั้นในการจัดการ อนุรักษ์และการพัฒนาพื้นที่ การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ควร มีการศึกษาวิเคราะห์ในเรื่องมุมมอง เพื่อมิให้เกิดผลกระทบทางมลทัศน์ต่อโบราณสถาน และการกำหนด ขอบเขตการใช้พื้นที่ลักษณะต่างๆ (Zoning) เพื่อรักษาคุณค่าของปราสาทพระวิหารไว้

เมื่อพิจารณาตามข้อกำหนดขอบเขตและแนวทางการนำเสนอขึ้นนั้น พบว่ายังไม่เพียงพอใน การรักษาคุณค่าที่โดดเด่นของโบราณสถานแห่งนี้ เนื่องจากพื้นที่ส่วนล่างที่มองจาก เป็ยตาดิ อันเป็นภาพ มุมกว้างแบบ Panorama ยังถูกรบกวนด้วยภาพของหมู่บ้านโกมยที่กำหนดให้อยู่ใน Development zone และ มุมมองจากบริเวณโบราณสถานเมื่อย้อนกลับมาฝั่งประเทศไทย ก็ถูกรบกวนด้วยภาพสิ่งก่อสร้างสมัยใหม่ ด้วยเหตุที่การวางผังสิ่งก่อสร้างคิดถึงแต่เพียงพื้นที่ที่เป็นกรรมสิทธิ์ของตน ไม่ได้นำเอาคุณค่าของปราสาท พระวิหารมาเป็นปัจจัยในการออกแบบ การที่กล่าวว่าในเขตประเทศไทยมีการจัดการในลักษณะอุทยาน แห่งชาติเป็นมาตรการในการอนุรักษ์อยู่แล้ว จึงมิใช่หลักประกันที่จะรักษาคุณค่าความเป็นของแท้ในแง่ สภาพโดยรวม (Setting) ไว้ได้

บริเวณหมู่บ้านโกมยที่จัดให้อยู่ใน Development zone นั้น ยังพบว่าเป็นที่ตั้งของ ปราสาท มณีวงศ์ ซึ่งเป็นอโรคยศาล เป็นอาคารในแบบบายอน สร้างในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แม้ว่าจะเป็น พุทธสถานในยุคหลังที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับปราสาทพระวิหาร แต่ก็ถือว่าเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญ แสดงถึงความเชื่อมต่อของวัฒนธรรมโบราณไปยังปราสาทสระกำแพงน้อยและปราสาททามจาน ในจังหวัด ศรีสะเกษ ซึ่งเป็นอโรคยศาลในเส้นทางที่อยู่ในเขตประเทศไทย การจัดให้พื้นที่ที่ครอบคลุมปราสาทมณีวงศ์ และบารายที่ตั้งอยู่ด้านหน้าเป็น Development zone จึงเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสม

นอกจากนี้ทางกัมพูชายังได้อ้างถึง บารายขนาดใหญ่ทางด้านตะวันออกของเขาวัดพระวิหาร ซึ่งเชื่อว่าเป็นส่วนหนึ่งของการตั้งขบวนขึ้นสู่เขาวัดพระวิหารทางบันไดหัก โดยในปัจจุบันมีถนนทับอยู่บนคันดิน ขอบบาราย ๒ ด้าน และมีถนนตัดผ่ากลางบาราย สืบเนื่องจากการแบ่ง Zone ด้วยแนวถนนนี้จึงทำให้ส่วน หนึ่งของบารายอยู่ใน Buffer zone และ อีกส่วนหนึ่งอยู่ใน Development zone หากต้องการที่จะให้ ความสำคัญกับ บารายและทิศทางการขึ้นสู่ปราสาทก็ไม่น่าที่จะเห็นด้วยกับการแบ่งพื้นที่ในลักษณะนี้

บริเวณพื้นที่สวนภูเขาและหุบเขาทั้ง ๒ ด้านที่ขนานเขาวัดพระวิหารอยู่ ในขณะนี้ยังมีสภาพ ของผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์มาก เป็นพื้นที่ต่อเนื่องที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศของป่าพนมดงรักทั้งหมดไม่ว่า จะอยู่ในเขตประเทศใด ป่าผืนนี้นอกจากจะเป็นแหล่งที่อยู่ของสัตว์ที่ใกล้สูญพันธุ์อย่างกูปรีแล้วยังมีความ ต่อเนื่องเชื่อมต่อกับเขาใหญ่ - ดงพญาเย็น ซึ่งได้รับการประกาศเป็นมรดกโลกทางธรรมชาติแล้วด้วย ในขณะที่บริเวณที่ราบเบื้องล่างในมุมมองจากปราสาทพระวิหารจากเดิมที่เคยมีสภาพป่าสมบูรณ์ กลับไม่ เหลือสภาพมากนักในปัจจุบัน ด้วยข้อเท็จจริงดังกล่าวจึงพบว่าการจัด Zoning ตามที่ทางกัมพูชาเสนอนั้นไม่

เหมาะสม เนื่องจากไม่ได้กำหนด Buffer zone ให้มีการปกป้องคุ้มครองครอบคลุมพื้นที่ที่มีความจำเป็นทั้งหมด อีกทั้งกลับกำหนดพื้นที่ของภูเขาบางส่วนให้เป็น Development zone ด้วย คงจะไม่เหมาะสมหากพื้นที่ป่าในหุบเขาเดียวกันกลับถูกแบ่งเป็น Buffer zone ส่วนหนึ่งและ Development zone อีกส่วนหนึ่ง

ในการขึ้นทะเบียนโบราณสถานปราสาทพระวิหารเป็นมรดกโลกนี้ จึงเป็นโอกาสที่จะมีการประกาศขอบเขตที่ครอบคลุม และการจัดวางตำแหน่งพื้นที่อำนาจการที่จะมีการก่อสร้างใหม่ รวมทั้งวางโครงข่ายระบบการสัญจรที่ไม่ขัดแย้งต่อบริบทของโบราณสถาน ไม่ว่าจะอยู่ในเขตประเทศใด เพื่อการรักษาคุณค่าทางภูมิทัศน์ อันจะเป็นผลนำไปสู่การจัดการพื้นที่ ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเป็นจริงของพื้นที่สภาพแวดล้อมที่ปรากฏ

บทสรุป

ในแง่มุมทางวิชาการ ความงดงามทางด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของปราสาทพระวิหาร มีความโดดเด่นไม่เป็นที่น่าสงสัย อย่างไรก็ตาม ในรายงานการประเมินคุณค่าความเป็นมรดกโลกของปราสาทพระวิหารซึ่งจัดทำโดย ICOMOS ได้อาศัยข้อมูลของฝ่ายกัมพูชาเพียงฝ่ายเดียว ทำให้มีหลายเรื่องที่ยังมีคำถามทางด้านวิชาการโดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการตัดสินสถานะของความเป็นมรดกโลก

ศาสตราจารย์ ดร. อดุล วิเชียรเจริญ อดีตประธานคณะกรรมการมรดกโลก ได้ให้ความเห็นไว้ว่า จำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงหลักการสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่

- (๑) คุณค่าที่เป็นสากลในแง่ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (outstanding universal value of cultural landscape)
- (๒) ความแท้จริงและดั้งเดิมของโบราณสถานนั้น ๆ (authenticity)
- (๓) องค์ประกอบที่ครบถ้วนของแหล่งโบราณสถาน (integrity)

ความสมบูรณ์ของมรดกโลกในแง่มุมด้านวิชาการจึงมิได้จำกัดเฉพาะองค์ปราสาทเท่านั้น แต่ยังรวมถึงพื้นที่และหลักเกณฑ์อื่น ๆ ด้วย เนื่องจากที่ตั้งปราสาทและการเข้าถึงโดยสะดวก จะต้องเป็นการเดินทางขึ้นจากฝั่งไทยเท่านั้น อีกทั้งในเขตที่เป็นดินแดนของประเทศไทยในปัจจุบัน ยังมีโบราณสถานอื่น ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างพื้นที่ซึ่งเป็นที่ตั้งของกลุ่มปราสาทพระวิหารในเขตกัมพูชากับพื้นที่ในเขตไทย เช่น สระตราว ซึ่งถือเป็นบารายของปราสาทพระวิหาร หรือบริเวณผามออีแดงที่มีสลูปลูก ซึ่งเป็นสลูปลูกหินสององค์ หรือภาพแกะสลักนูนต่ำ ซึ่งทั้งหมดล้วนมีเรื่องราวและความเกี่ยวข้องกับปราสาทอย่างมีนัยสำคัญทั้งสิ้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ทางออกที่เป็นไปได้ประการหนึ่งในการขอขึ้นทะเบียนปราสาทพระวิหารเป็นมรดกโลก คือ การดำเนินการในลักษณะ Transboundary Property ซึ่งมีตัวอย่างในประวัติของมรดกโลกแล้วหลายแห่ง สะท้อนหลักการสำคัญของคณะกรรมการมรดกโลกที่จะให้การเอาใจใส่ต่อข้อห่วงกังวลและผลกระทบต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย และเพื่อให้เกณฑ์การเป็นมรดกโลกของแหล่งโบราณสถานนั้น ๆ ได้รับการคำนึงถึงอย่างถูกต้องและครบถ้วน

ภาคผนวก

ข้อมูลโบราณสถานในเขตประเทศไทย

องค์ประกอบสำคัญอื่นๆ ที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกับปราสาทพระวิหาร ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ประเทศไทย ได้แก่

๑. รูปสลักศิวลึงค์

รูปสลักศิวลึงค์นี้ตั้งอยู่บนยอดเนินลานหินทรายที่อยู่ทางด้านหน้าของปราสาทพระวิหาร ณ ตำแหน่งกึ่งกลางแนวแกนสำคัญของปราสาท ที่จะสามารถมองเห็นบันไดใหญ่ สะพานนาคร และโคปุระชั้นล่าง (โคปุระ V) ได้อย่างชัดเจน มีลักษณะเป็นภาพสลักหินต่ำบนพื้นหินธรรมชาติ รูปศิวลึงค์และฐานโยนีขนาดเล็กมีผังเป็นกรอบสี่เหลี่ยมล้อมศิวลึงค์รูปกลมอยู่กึ่งกลาง ส่วนฐานมีส่วนยื่นทางด้านทิศเหนือตามลักษณะการจัดวางศิวลึงค์โดยทั่วไป

เป็นที่ทราบกันดีว่า ศิวลึงค์ก็คือสัญลักษณ์ของพระศิวะ หนึ่งในเทพที่สำคัญที่สุดของศาสนาฮินดูสอดคล้องกับการที่ปราสาทพระวิหารได้สถาปนาขึ้นเพื่อเป็นที่สิงสถิตของพระศิวะ ด้วยตำแหน่งและความหมายจึงสามารถทำให้เห็นได้ถึงความสำคัญของรูปสลักที่มีความเกี่ยวข้องกับปราสาทพระวิหารที่น่าจะสร้างขึ้นในช่วงเดียวกัน คือราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖

สำหรับศิวลึงค์โดยปกติแล้ว ขณะที่พิธีพราหมณ์จะรดน้ำผ่านศิวลึงค์แล้วไหลลงฐานโยนีผ่านไปตาม โสมสูตร กลายเป็นน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ รูปศิวลึงค์องค์นี้นอกจากจะใช้เป็นหมายของแนวแกนสำคัญแล้ว ก็อาจจะเคยใช้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นลานพิธีกรรมกลางแจ้งที่มีการทำพิธีบูชาขึ้น อาจเป็นการบูชาในจุดแรกก่อนเข้าไปสู่ปราสาท หรือทำขึ้นพร้อมกันกับที่ปราสาทประธานเพียงแต่เป็นสถานที่สำหรับชนชั้นระดับล่างลงมา

น้ำศักดิ์สิทธิ์จากลานหินทั้งหมดจะได้ไหลลงสู่ห้วยตานี ผ่านสระตราว ลงสู่ชุมชนและพื้นที่เกษตรกรรมที่เชิงเขา ถือเป็นแนวคิดอย่างเดียวกันกับการสลักรูปศิวลึงค์ และนารายณ์บรรทมสินธุ์ ที่พนมกุเลนและกบาลสะเปียน ในกัมพูชา ในเขตพนมดงรักบริเวณที่ไม่ไกลจากเขาพระวิหารก็ยังคงพบแหล่งภาพสลักนารายณ์บรรทมสินธุ์ในแนวเชื่อเดียวกันนี้เช่นกัน

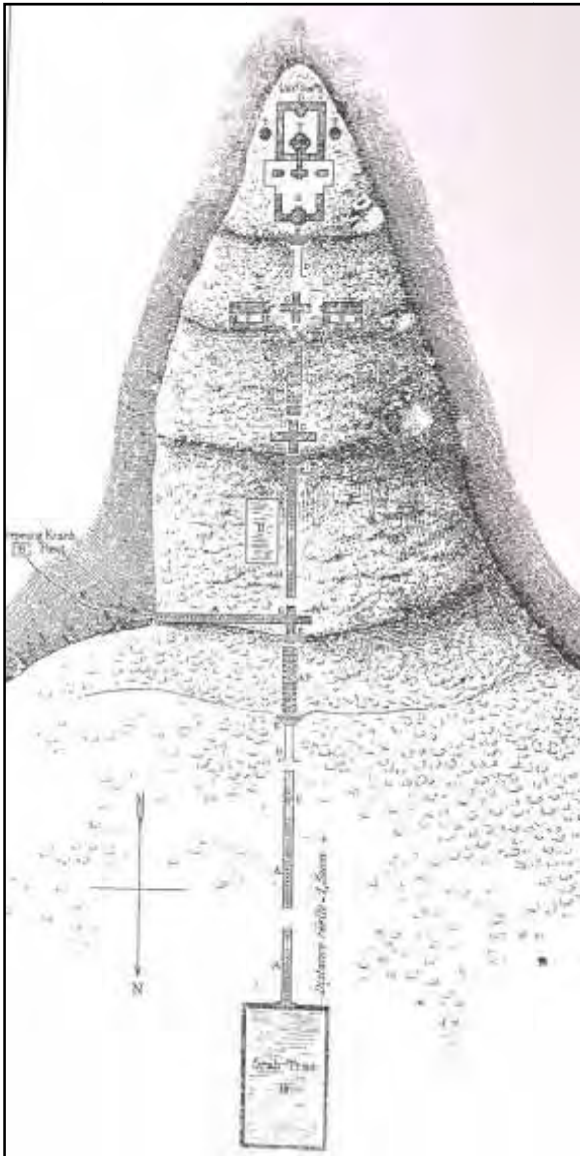
นอกจากนี้ยังน่าสังเกตว่า ตำแหน่งของรูปสลักศิวลึงค์นี้ ยังอยู่ตรงแนวกับโบราณสถานสุรูปคูที่อยู่ทางทิศตะวันออกอีกด้วย

๒. เชื้อนโบราณและสระตราว

สระตราว หรือสระกราว เป็นสระน้ำโบราณซึ่งตั้งอยู่ในแนวแกนทางทิศเหนือของปราสาทพระวิหาร สามารถสังเกตเห็นได้เมื่อมองย้อนลงมาจากบริเวณสะพานนาคร จากการสำรวจพื้นที่ในสยามของลูเน็ต เดอ ลาจงกีแยร์ (E. Lunet de Lajonquière) ปรากฏในงานเขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ พบว่าสระตราวเป็นแหล่งน้ำที่ อยู่ใกล้ศาสนสถานปราสาทพระวิหาร นอกจากนี้ ในงานเขียนของเอเตียน เอโมนิเยร์ (Etienne Aymonier) เรื่อง Le Cambodge II . Le provinces siamoises ยังสนับสนุนความสำคัญของสระตราวหรือสระกราวในฐานะบารายของปราสาทพระวิหารด้วยการนำเสนอในแผนผังอย่างชัดเจน

ภาพถ่ายเส้นแสดงที่ตั้งของสระตราวที่เกี่ยวข้องกับปราสาทพระวิหาร

สถาปัตยกรรม และขนาดมีการเปลี่ยนแปลงตามปริมาณของน้ำในแต่ละฤดู ถ้ามีน้ำมากขนาดของสระก็จะใหญ่ขึ้น เป็นสระที่เกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อนทางทิศเหนือของสระกันขวางทางน้ำห้วยตานีที่ไหลจากบนเขาพระวิหารมาตามช่องเขา โดยการนำก้อนหินทรายมาก่อเรียงเป็นกำแพงหิน ๒ ด้าน ตรงกลางถมด้วยดินทราย กลายเป็นอ่างเก็บน้ำบนลานหินก่อนจะปล่อยน้ำล้นไหลลงไปสู่หมู่บ้านภูมิซรอล ที่อยู่ในระดับต่ำลงไปทางด้านทิศเหนือ ถือเป็นการจัดการธรรมชาติลำห้วยตานีเพื่อการใช้สอยมาตั้งแต่อดีตก่อนที่จะไหลลงไปหล่อเลี้ยงชุมชนที่เชิงเขา

เขื่อนโบราณมีขนาดความยาวประมาณ ๒๒๐ เมตร กว้างประมาณ ๔๐ เมตร สูงประมาณ ๕ เมตร (แนวกำแพงด้านทิศเหนือ) แนวกำแพงแต่ละด้านก่อเรียงด้วยก้อนหินทรายรูปสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ เป็นก้อนหินทรายที่ได้จากแหล่งตัดหินที่ยังคงพบอยู่ทั่วไปในบริเวณใกล้เคียง

กำแพงเขื่อนด้านทิศใต้ในปัจจุบันในส่วนริมด้านทิศตะวันตกยังมีสภาพในแบบดั้งเดิม และแนวหินทั้งหมดส่วนใหญ่ก็ยังคงอยู่ในสภาพเดิม เพียงแต่อยู่ใตระดับน้ำเท่านั้น แนวกำแพงหินทางทิศเหนือทั้งหมดยังอยู่ในสภาพดั้งเดิมที่ยังไม่ได้มีการขุดแต่ง ในช่วงกึ่งกลางกำแพงมีการพังทลายเป็นช่องในแนวที่เป็นทางน้ำเดิม คงจะเกิดจากการกัดเซาะของน้ำจนทำให้ก้อนหินที่วางเรียงเกิดการพังทลายลง ในปัจจุบันยังมีน้ำไหลผ่านอยู่เล็กน้อย

ในด้านสกัดทั้งทางทิศตะวันตกและตะวันออก มีการเรียงหินเป็นแนวยาวในลักษณะกำแพงหิน ๒ ชั้นที่มีดินบดอัดภายใน น่าจะเป็นคันบังค้ำน้ำล้นให้ไหลลงสู่ลำห้วยตอนล่างเมื่อมีปริมาณน้ำมาก

จากการสำรวจและศึกษาหาหลักฐานเรื่องเขื่อนโบราณในประเทศไทย^๗ ได้ค้นพบเขื่อนหรือทำนบโบราณทั้งสิ้น ๑๑ แห่ง และจากผลการสำรวจพบว่าเป็นเขื่อนที่สร้างในสมัยวัฒนธรรมทวารวดี ลพบุรี สุโขทัย และอยุธยา มีช่วงอายุการก่อสร้างประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๑ – ๒๒ โดยส่วนใหญ่เป็นเขื่อนดิน มีเพียงเขื่อนพระเจ้าปราสาททอง จ.สระบุรี ที่สร้างในสมัยอยุธยาเท่านั้น ที่เป็นเขื่อนหินทิ้ง ดังนั้น จึงถือได้ว่า เขื่อนโบราณที่สระตราวแห่งนี้ เป็นเขื่อนที่ก่อด้วยหินทรายและถมแกนด้วยดินเพียงแห่งเดียวที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย โดยอยู่ในช่วงสมัยที่ได้อิทธิพลวัฒนธรรมขอม อายุประมาณช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ – ๑๘

จากลักษณะการก่อเรียงหินเป็นกำแพงกันดินของเขื่อน ทั้งโดยวัสดุและเทคนิคการก่อสร้างเห็นได้ชัดว่าเป็นการก่อสร้างในวัฒนธรรมขอม นอกจากนี้แหล่งตัดหินที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงนั้นก็แสดงให้เห็นถึงเทคนิคการสกัดแต่งหินที่ไม่ผิดเพี้ยนไปจากแหล่งตัดหินที่พบอยู่บนเขาพระวิหารในส่วนบน หรือแหล่งตัดหินอื่นๆในวัฒนธรรมขอม จึงทำให้เชื่อได้ว่าเป็นการก่อสร้างที่ร่วมสมัยกับปราสาทพระวิหาร

ในอดีตพื้นที่สระตราวนี้อาจเคยเป็นลานหินธรรมชาติเช่นเดียวกับลานหินด้านบนเขาพระวิหาร เมื่อเริ่มมีการสร้างปราสาท จึงเลือกบริเวณดังกล่าวสร้างทำนบหินขวางทางน้ำไว้ ทำให้พื้นที่กลายเป็น

^๗ พิทยา ต่าเตนงาม. เขื่อนกั้นน้ำโบราณในประเทศไทย เอกสารประกอบการเสนองานทางวิชาการโบราณคดี ๑๖ – ๑๘ สิงหาคม ๒๕๔๓(เอกสารถ่ายสำเนา)

สระน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าวนี้สอดคล้องกับคติในการสร้างปราสาทหินทั่วไปของวัฒนธรรมเขมร ที่จะมีการสร้างบารายเป็นแหล่งน้ำให้ประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบปราสาทสามารถใช้น้ำได้ ตำแหน่งของบารายมักจะอยู่ด้านหน้าของปราสาททางทิศตะวันออก ซึ่งในกรณีปราสาทพระวิหาร ด้านหน้าหันไปทางด้านทิศเหนือ

ร่องรอยของเขื่อนหินทรายใกล้บริเวณสระตราว

สระตราว

๓. เขื่อนโบราณบริเวณใกล้บันไดใหญ่

ในบริเวณใกล้กับลานหน้าบันไดใหญ่ทางขึ้นปราสาทพระวิหารทางด้านทิศตะวันตกมีร่องรอยของสระน้ำและเขื่อนโบราณ โดยตำแหน่งของเขื่อนอยู่ที่ขอบสระทางทิศตะวันตก เห็นได้ชัดว่ามีระบบการก่อสร้างเช่นเดียวกันกับเขื่อนที่สระตราว กล่าวคือเป็นการก่อกำแพงหิน ๒ แนวที่มีการบดอัดทรายเป็นสันเขื่อนตรงกลางเช่นเดียวกันแต่มีขนาดเล็กกว่า ทางน้ำที่ไหลต่อไปหลังเขื่อนโบราณนี้จะได้กลายเป็นห้วยตามาเรียไหลลงเขาสู่เขตหมู่บ้านชุมชนชายแดนของประเทศไทยทางทิศเหนือ

แม้ขนาดจะเล็กกว่าเขื่อนโบราณที่สระตราว แต่ก็ถือว่าเป็นโบราณสถานสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องและมีประวัติการก่อสร้างร่วมกับปราสาทพระวิหาร ดังที่ได้ปรากฏอยู่ในผังประกอบการกำหนดขอบเขตขึ้นทะเบียนโบราณสถานของชาติ ปราสาทพระวิหาร จัดทำโดยกรมศิลปากรในปี พ.ศ.๒๕๐๒ มีการบันทึกสภาพของเขื่อนโบราณแห่งนี้ไว้อย่างชัดเจน

สภาพในปัจจุบันส่วนกำแพงเขื่อนยังไม่ได้มีการขุดแต่ง แต่ก็เห็นลักษณะของการก่อกำแพงหินอย่างชัดเจน คาดว่ายังอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ ในขณะที่ส่วนสระน้ำมีสภาพเป็นเพียงพื้นที่ลุ่มไม่สามารถกักเก็บน้ำได้ และอยู่ในเขตที่ยังมีกับระเบิด

๔. เเพงหินและภาพสลักผามออีแดง

ตามรายงานของICOMOS กล่าวถึงความสำคัญของส่วนพื้นที่ใต้ช่องอนหิน ซึ่งใช้เป็นทีบ่าเพ็ญพรตของนักบวชนับแต่อดีตสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันโดยที่ไม่มีการอ้างอิงหลักฐานอื่นใดนอกจากการสันนิษฐานการพิธีกรรมการบูชาของคนในปัจจุบัน ในขณะที่ ณ บริเวณผามออีแดงในเขตอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหารที่มีลักษณะทางธรรมชาติเป็นเพ็งหิน นอกจากจะมีความเหมาะสมแก่การใช้งานในฐานะ “สถานที่บ่าเพ็ญพรตของนักบวช” ได้เป็นอย่างดีแล้ว ยังปรากฏหลักฐานภาพสลักเทพ ๓ องค์ ในศิลปะเขมร (อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕) ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจมีความเกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อในการปรับพื้นที่ธรรมชาติเป็นศาสนสถาน เช่นที่แหล่งภูพระบาท จังหวัดอุดรธานี ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย และอาจเป็นการใช้พื้นที่เพ็งหินที่มีมาแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในบริเวณเทือกเขาพนมดงรักแห่งนี้

ภาพสลักผามออีแดง เป็นแหล่งโบราณคดีที่เพิ่งได้ค้นพบเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๐ โดยทหารพรานชุดคุ้มครองชายแดน อำเภอกันทรลักษ์ กองกำลังสุรนารี งานศิลปกรรม ณ ผาหินทรายมออีแดง ประกอบด้วย ภาพสลักนูนต่ำและภาพลงเส้น หรือสลักแบบสกัด แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มคือ

กลุ่มที่ ๑ มี ๔ ภาพ เป็นภาพสลักนูนต่ำ ๓ ภาพ ภาพลงเส้น ๑ ภาพ ภาพที่ ๑ – ๓ เป็นภาพสลักนูนรูปบุคคลในท่านั่งเรียงกันไป เป็นภาพสลักรูปบุรุษที่มีสตรีสองนางนั่งชานบ เป็นการสร้างภาพแบบบิด

มุมมอง คือส่วนล่างหันข้างแต่ส่วนบนเป็นด้านตรง ภาพสลักบุรุษอยู่ในทำนองชั้นเข้าขวาขึ้น พับขาซ้ายขนานกับพื้น แขนขวาวางพาดบนเข้าขวา กระจกข้อมือขึ้น ในมือถือสิ่งของรูปเป็นพุดคล้ายแล้ สวมเครื่องประดับศีรษะแบบกระบังหน้า และเป็นจอมแบบหมวกทรงกระบอกอยู่เหนือศีรษะ กรอบหน้าตัดดอกไม้ สวมตุ้มหูตุ้มห้อย สลักปากเป็นรอยแสดงหนวดเคราที่คาง ใส่เครื่องประดับรอบคอและแขน หรืออาจเป็นชายของคอเสื้อ และแขนเสื้อที่ตกแต่งอย่างงดงาม นุ่งกางเกงสั้นแสดงขอบเอวเป็นสันขึ้นมา ขนาดสูง ๙๑ เซนติเมตร

ภาพสลักสตรีด้านขวามือของภาพบุรุษนั่งชั้นเข้ามาทางที่บุรุษนั่ง ยกแขน งอข้อศอก รายละเอียดไม่ชัดเจนคล้ายสลักยังไม่แล้วเสร็จ แต่เค้าที่ปรากฏมีกรอบหน้าเป็นเครื่องประดับ ผมหวมดเป็นมวยขึ้นไปสองชั้น สวมตุ้มหูตุ้มห้อย มือกำสิ่งของเข้าใจว่าอาจเป็นวัตถุคล้ายแล้เช่นเดียวกัน หน้าไม่สู้งามริมฝีปากคว่ำลงทำให้ดูบึ้งตึง ขนาดสูง ๙๐ เซนติเมตร

ภาพสลักสตรีคนที่อยู่ซ้ายมือของบุรุษอยู่ในทำนองชั้นเข้าแบบเดียวกับบุรุษ คือแขนซ้ายเหยียดตรง แขนขวาพาดเข้าแล้วยกมือที่ถือของลักษณะคล้ายแล้ รายละเอียดไม่ครบถ้วนคล้ายยังไม่แล้วเสร็จ แต่เท่าที่ปรากฏแสดงให้เห็นทรงอกชัดเจน ใบหน้ารูปไข่ จมูกโด่ง ยิ้มน้อยๆ ดวงม สวมเครื่องประดับศีรษะรัดเกล้าผมสูง และสวมตุ้มหูแบบตุ้มห้อย ขนาดสูง ๘๔ เซนติเมตร

บริเวณของเหนือศีรษะของภาพสลักสตรีรูปแรกกับภาพบุรุษ มีภาพวงเส้นรอบรูปเป็นรูปสัตว์คล้ายแรดเป็นภาพด้านข้าง หันหน้าไปทางทิศเหนือ

สำหรับการตีความของภาพสลักรูปบุคคลในทำนอง ๓ รูปนี้ ศาสตราจารย์จอง บวสเชอเลียร์ นักวิชาการชาวฝรั่งเศส สันนิษฐานไว้ว่า รูปบุรุษเป็นรูปท้าวฤเวระ หนึ่งในจตุรหาราชซึ่งประจำทิศเหนือ เนื่องจากมีดอกไม้ตัดสองข้างหูตามแบบยักษ์ ซึ่งท้าวฤเวระเป็นใหญ่ในหมู่ยักษ์ แต่ก็ยังมีผู้สันนิษฐานว่าเป็นรูปบุคคลสูงศักดิ์มากกว่าเป็นรูปเทพเจ้าใดๆด้วย อย่างไรก็ตามภาพสลักรูปบุคคลทั้งสามภาพในกลุ่มที่ ๑ นี้ โดยลักษณะทางศิลปกรรม วิเคราะห์ตามประติมานวิทยา ได้ว่าเป็นศิลปกรรมในแบบเกาะแกร์ที่สร้างสรรค์ขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ หรือเก่าแก่กว่าปราสาทพระวิหาร

ภาพสลักกลุ่มที่ ๑ ที่ผามออีแดง

ภาพสลักกลุ่มที่ ๒ ที่ผามออีแดง

กลุ่มที่ ๒ ห่างจากกลุ่มที่ ๑ ไปทางทิศเหนือประมาณ ๔ เมตร เป็นภาพวงเส้นรูปบุคคลในทำนองไดนาครก ขนบข้างด้วยรูปสัตว์สองตัว ตัวหนึ่งลงเส้นไว้เฉพาะส่วนหัว เข้าใจว่าเป็นงานที่ยังไม่แล้วเสร็จ รูปบุคคลไดนาครกสูง ๖๕ เซนติเมตร อาจเป็นภาพพระวรุณ เทพแห่งฝนและเทพประจำทิศตะวันตกในศาสนาฮินดู แต่ก็ยังมีนักวิชาการบางท่านเห็นว่าอาจเป็นรูปพระนารายณ์ ส่วนนาครกที่แผ่พังพานอยู่เบื้องหลัง มีเค้าของศิลปกรรมแบบบาปวน ภาพสลักในกลุ่มที่ ๒ นี้มีร่องรอยว่าสลักก่อนจะสกัดหินเป็นกรอบรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า แสดงถึงความตั้งใจในการสร้างสรรค์ภาพ แต่ไม่ทราบเหตุใดจึงทำให้ไม่แล้วเสร็จ จากการวิเคราะห์สันนิษฐานว่า ภาพกลุ่มที่ ๒ นี้ น่าจะสร้างขึ้นประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ภายหลังจากการสลักภาพในกลุ่มที่ ๑

๕. กำขวนศรี

เป็นกำหินทรายธรรมชาติที่พบร่องรอยของการตัดแปลงพื้นที่ให้เป็นที่อยู่อาศัย ตั้งอยู่ในแนวทางน้ำของห้วยตาดินก่อนที่จะไหลลงสู่สระตราว ในหน้าน้ำจะมีสภาพเป็นน้ำตกร ๒ ชั้น ส่วนที่เป็นถ้ำมี ๒

สภาพเพิงหินที่ถ้ำขุนศรี

ถ้ำได้แก่ ถ้ำขุนศรีชั้นบน และ ถ้ำขุนศรีชั้นล่าง ถ้ำชั้นบนปากถ้ำหันไปทางตะวันตก มีความยาว ๑๗ เมตร ช่วงกลางของปากถ้ำสูง ๑.๗๕ เมตร ถ้ำมีความลึก ๗.๒ เมตร ตลอดด้านบนของขอบปากถ้ำด้านในมีรอยสกัดเป็นแนวยาว เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำฝนไหลเข้าสู่ในถ้ำ บริเวณปากถ้ำด้านบนและล่าง มีการเจาะรูเป็นระยะๆ สันนิษฐานว่าเกี่ยวกับการเสียบไม้เป็นโครงสร้างของผนังเบาในอดีต เป็นการดัดแปลงถ้ำธรรมชาติให้เป็นที่อยู่อาศัย ช่วงกลางของเพดานปากถ้ำมีรอยสลักเป็นลายเส้นยาว ปลายด้านหนึ่งโค้งเป็นวงกลมรี อ. ก่องแก้ว วีระประจักษ์ ผู้เชี่ยวชาญภาษา

โบราณของกรมศิลปากร ได้ให้ความเห็นว่าน่าจะมีคามหมายเป็นสัญลักษณ์เกี่ยวกับศาสนาฮินดู และยังมีคำบอกเล่าจากผู้ที่อยู่ในพื้นที่ว่า แต่เดิมเคยมีผนังก่อด้วยอิฐด้วย เพดานถ้ำมีคราบเขม่าจับหนาแสดงถึงการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องยาวนาน

ถ้ำขุนศรีชั้นล่าง ตั้งอยู่ในส่วนล่างของน้ำตก ปากถ้ำหันไปทางทิศเหนือมีความยาวราว ๒๓ เมตร ช่วงกลางของปากถ้ำสูง ๑.๗๐ เมตร ถ้ำมีความลึก ๑๔ เมตร ด้านบนของขอบปากถ้ำด้านในมีรอยสกัดเป็นแนวยาว ๒ รอย มีลักษณะคล้ายกับที่ถ้ำชั้นบน

การพบร่องรอยการดัดแปลงถ้ำธรรมชาติเพื่อการอยู่อาศัยนี้ สันนิษฐานว่าน่าจะมีการใช้งานในช่วงก่อนหรือร่วมสมัยกับการก่อสร้างปราสาทพระวิหาร

๖. แหล่งตัดหินเพื่อการสร้างศาสนสถาน

แม้ว่าบริเวณเปี้ยตาดีด้านหลังของปราสาทพระวิหารในเขตการปกครองของกัมพูชาและลานหินบนเขาพระวิหาร จะเป็นพื้นที่ซึ่งพบหลักฐานการตัดหินทรายเพื่อใช้ในการก่อสร้างศาสนสถาน โดยมีฐานอาคารหรือสิ่งก่อสร้างรวมทั้งบันไดของปราสาทพระวิหารในหลายจุดที่เป็นการก่อสร้างจากการปรับแต่งหินธรรมชาติของเขาพระวิหารให้สอดคล้องกับลักษณะการใช้งานได้ก็ตาม แต่ด้วยความต้องการใช้หินทรายในการก่อสร้างจำนวนมาก และการเลือกใช้หินทรายสีชมพูเพื่อการสลักเป็นทับหลังที่พบโดยทั่วไปของปราสาทพระวิหาร ทำให้ต้องมีการเลือกสรรหินทรายจากบริเวณอื่นๆของเขาพระวิหารด้วย น่าสังเกตว่าบริเวณใกล้กับปราสาทพระวิหารส่วนที่อยู่ในเขตประเทศไทย มีแหล่งตัดหินทรายจำนวนหลายแห่งกระจายอยู่ ซึ่งเนื้อหินและสีของหินมีความใกล้เคียงกับหินทรายที่ใช้ในการก่อสร้างปราสาทพระวิหาร จากการสำรวจของสำนักศิลปากร ที่ ๑๑ อุบลราชธานี พบแหล่งตัดหินอยู่หลายแห่งในบริเวณผามออีแดงและสระตราว

แหล่งตัดหินในบริเวณค่ายทหารพราน ๒๓ ใกล้ปราสาทพระวิหาร

แหล่งตัดหินใกล้สระตราว

๗. โบราณสถาน “สลุปคู่”

เป็นอาคารโบราณสถานขนาดเล็ก ๒ หลังที่มีลักษณะเหมือนกัน วางเรียงตัวคู่กันในแนวทิศเหนือ – ใต้ ขนานกับแนวแกนหลักของปราสาทพระวิหาร ตั้งอยู่บนลานหินกว้างทางทิศใต้ของพามออีแดง ห่างจากสลุปคู่นี้ไปทางทิศใต้เป็นช่องเขา ชื่อช่องบันไดหัก เป็นเส้นทางที่ติดต่อระหว่างบนเขาพระวิหารและที่ราบเบื้องล่าง อาคารดังกล่าวก่อสร้างด้วยหินทราย ก้อนหินเรียบวางทับซ้อนกันได้สนิทอย่างประณีต มีรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ส่วนหลังคายอดมนสร้างจากแผ่นหินขนาดใหญ่เพียงชั้นเดียวทั้งสองหลัง ตัวอาคารไม่มีประตูหรือหน้าต่าง แต่ปัจจุบันมีช่องใหญ่ที่เกิดจากการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุ ทำให้ทราบว่ภายในตัวสลุปนั้นเป็นห้องกลวง และมีการประดิษฐ์ฐานรูปเคารพที่อาจเป็นศิวิลิ่งค้อยู่บนฐานโยนินทำด้วยหินทรายอยู่ในอาคารทั้งสองหลัง แต่โบราณวัตถุดังกล่าวได้สูญหายไปแล้ว เหลือแต่เพียงฐานรูปเคารพ ๑ ชั้นในสลุปองค์ทิศใต้เท่านั้น

จากลักษณะของอาคารที่ปิดทับทั้ง ๔ ด้าน ไม่มีช่องเปิดแต่ภายในกลับเป็นที่ประดิษฐ์ฐานศิวิลิ่งค้อยู่บนฐานโยนินไว้ภายในนั้น สันนิษฐานได้ว่าเป็นการนำเอารูปเคารพเข้ามาประดิษฐ์ฐานไว้ พร้อมๆกับการก่อสร้างอาคาร และเนื่องจากเป็นการก่อสร้างบนพื้นหินธรรมชาติของภูเขาจึงไม่มีปัญหาเรื่องการทรุดตัวของอาคารแต่อย่างใด นอกจากร่องรอยที่โดนเจาะสกัดด้วยฝีมือมนุษย์ก็ถือว่าโบราณสถานแห่งนี้ยังมีสภาพที่สมบูรณ์มาก

สลุปคู่

ลักษณะสิ่งก่อสร้างเช่นนี้ถือเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอย่างยิ่ง เนื่องจากยังไม่เคยปรากฏที่โบราณสถานหรือแหล่งโบราณคดีใดๆ ในประเทศไทย แม้ว่ารูปเคารพภายในได้สูญหายไปแล้วแต่ก็พอที่จะสันนิษฐานได้ว่าสร้างขึ้นเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของเทวาลัย อุทิศถวายเทพในศาสนาฮินดู นอกจากหลักฐานของฐานโยนินที่ยังอยู่ในห้อง ด้วยรูปทรงของอาคารทั้งสองยังทำให้นักถึงศิวิลิ่งค้อยีกด้วย การก่อสร้างที่มีความประณีต วัสดุก่อสร้างขนาดใหญ่ แสดงถึงความตั้งใจในการสรรค์สร้างอาคาร แม้จะไม่ทราบอย่างแน่ชัดว่าสร้างขึ้นเมื่อใด แต่ก็เชื่อได้ว่าจะต้องมีประวัติศาสตร์ร่วมกับการก่อสร้างในยุคใดยุคหนึ่งของปราสาทพระวิหาร ในช่วงระหว่างบาปวน ถึง นครวัด อย่างแน่นอน

๘. ปราสาทโดนตวล

เป็นโบราณสถานในศิลปะเขมรที่ร่วมสมัยกับปราสาทพระวิหาร ตั้งอยู่ริมหน้าผาบนเขาโดนตวลที่อยู่ถัดจากเขาตัดตะโสมทางทิศตะวันออกของเขาสพระวิหาร เป็นเทวสถานฮินดู ที่ครอบประตุมิจารีกระบุมหาศักราช ๙๒๔ (พ.ศ. ๑๕๔๕) ปีสุดท้ายแห่งการครองราชย์ของพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๑ ที่ถูกพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ยกทัพมาโจมตีเข้ายึดเมืองพระนครไว้ได้ แล้วเสด็จขึ้นครองราชย์แทน กล่าวถึงการออกคำสั่งโดยพระบรมมพิตรให้เผยแพร่คำประกาศจับสองข้าทาสผู้รับใช้กับวชประจำศาสนสถาน

สิ่งก่อสร้างของปราสาทประกอบด้วย ปราสาทประธาน เป็นอาคารหลัก มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม ฐานปราสาทและเรือนธาตุถึงระดับเหนือช่องประตูก่อด้วยศิลาแลง ถัดขึ้นไปผนังด้านบนและส่วนยอดของปราสาทก่อด้วยอิฐปนเรียบ ส่วนยอดก่อเป็นทรงปราสาทซ้อนชั้น ๔ ชั้น ยังพบชั้นส่วนยอดปราสาทที่สลักจากหินทรายตกหล่นอยู่ด้านล่าง ปราสาทประธานมีประตูทางเข้าทางด้านทิศตะวันออก อีก ๓ ด้านเป็นประตูหลอก ภายในห้องครรภคฤหะยังปรากฏฐานรูปเคารพตั้งอยู่

ถัดจากปราสาทประธานมาทางทิศตะวันออกเป็นอาคารโถงที่ก่อสร้างต่อออกมา ผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า พื้นปูศิลาแลง ภายในมีเสาศิลาแลงแต่งบัวหัวเสาหินทราย ๔ ต้น เรียงเป็น ๒ แถว ส่วนฐานอาคารก่อด้วยศิลาแลงต่อออกมาจากฐานปราสาท ส่วนผนังก่อด้วยอิฐ ด้านหน้าอาคารมีประตูทางเข้า ๓ ช่อง ประตูช่องกลางซึ่งมีขนาดใหญ่ที่สุดมีรอยจารึกที่กรอบประตูหินทรายทั้งสองด้าน ส่วนหลังคาสันนิษฐานว่าเป็นทรงจั่ว โครงสร้างเป็นเครื่องไม้มุงกระเบื้อง จากหลักฐานร่องรอยรูเสียบไม้โครงสร้างของหลังคาที่เสาทั้ง ๔ ต้นและรอยเซาะร่องเป็นแนวหลังคาที่ผนังปราสาทประธาน ด้านหน้า

อาคารโถงยังมีโถงทางเข้าผังรูปสี่เหลี่ยม มีเสาหินทราย ๔ ต้น หัวเสาสลักลาย น่าจะใช้รับหลังคาซุ้มทางเข้าซึ่งเป็นโครงสร้างไม้ นอกจากนี้ยังมีฉัตรหินทรายวางอยู่ทั้งที่หน้าประตูของกลางและด้านหน้าโถงทางเข้า

บริเวณด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน มีบรรณาลัยตั้งอยู่ มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ลานล่างก่อด้วยศิลาแลงถัดขึ้นมาก่อด้วยหินทราย ในปัจจุบันสวนผนังได้พังทลายไม่เหลือสภาพแล้ว

ทางด้านทิศตะวันตกของปราสาทประธาน ยังมีฐานศิลาแลงก่อเป็นฐานเตี้ยรูปสี่เหลี่ยม ตรงกลางฐานเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัส ๑ ช่อง ล้อมรอบด้วยช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัสและช่องสี่เหลี่ยมผืนผ้าทั้ง ๘ ด้าน มีสระน้ำ อยู่ถัดจากตัวปราสาทไปทางด้านทิศตะวันออกประมาณ ๕๐ เมตร สระน้ำในปัจจุบันมีสภาพเป็นคันดิน และนอกจากนี้ทางด้านทิศใต้ในบริเวณหน้าผายังปรากฏร่องรอยของแหล่งตัดหินด้วย

จารึกปราสาทโดนตวล

จารึกที่กรอบประตูทั้งสองด้านของมุขหน้าปราสาทประธาน ถือเป็นหลักฐานที่สำคัญ ของเรื่องราวในอดีต ข้อความในจารึกได้ระบุมหาศักราช ๙๒๔ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๑๔๔๕ เป็นปีสุดท้ายแห่งการครองราชย์ของพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๑ ที่ถูกพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ยกทัพมาโจมตีเข้ายึดเมืองพระนครไว้ได้ แล้วเสด็จขึ้นครองราชย์แทน มีเนื้อความกล่าวถึงการประกาศจับข้าทาสที่หนีไป พร้อมทั้งระบุโทษผู้ละเลยต่อหน้าที่ ไม่เผยแพร่ค่าประกาศดังกล่าว จึงสรุปได้ว่าปราสาทโดนตวล จึงมีอายุการก่อสร้างในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ จากข้อมูลตามจารึกกรอบประตู ถือว่าร่วมสมัยกับการก่อสร้างปราสาทพระวิหารในช่วงที่สร้างโดย พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑

ปราสาทโดนตวลถือเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญ จึงได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ และได้มีการขุดแต่งและบูรณะเรียบร้อยแล้วโดยกรมศิลปากร

ถนนผ่านปราสาทโดนตวล

แท่นประติมากรรมรูปเคารพ (ฐานโยนี) ในปราสาทโดนตวล

ข้อมูลชุมชนโบราณจากจารึกและการสำรวจทางโบราณคดี

ประวัติศาสตร์ของชุมชนที่อยู่คู่กับปราสาทและอาณาบริเวณเขาพระวิหารมาตั้งแต่อดีตสามารถอ้างอิงได้จากจารึกหลายหลักทั้งที่พบในปราสาทพระวิหารเองและพบในที่อื่นภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรเขมรโบราณ แสดงให้เห็นว่าในดินแดนแถบนี้มีชุมชนพื้นถิ่นมาแต่เดิม โดยมีหลักฐานของแหล่งโบราณคดีตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ไม่ได้มีการอพยพมาจากเมืองพระนคร แต่ต่อมาจึงได้ผนวกเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำให้ความรุ่งเรืองของอาณาจักรเขมรได้อานาจไปทั่วทั้งภูมิภาค รวมถึงอาณาเขตส่วนใหญ่ของภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ปรากฏหลักฐานเมืองโบราณและปราสาทในสถาปัตยกรรมเขมรอยู่มากมาย

ในพื้นที่บริเวณอีสานใต้ใกล้กับเทือกเขาพนมดงรักทั้งหมด และของจังหวัดศรีสะเกษเอง ก็มีโบราณสถานในศิลปะเขมรหลายแหล่ง รวมทั้งแหล่งชุมชนโบราณมากมาย เป็นที่ซึ่งมรดกวัฒนธรรมเขมร

ทั้งภาษาและคติความเชื่อยังมีการสืบทอดต่อมาจนถึงชุมชนในปัจจุบันที่มาอาศัยอยู่ในที่ที่เป็นชุมชนมาแต่เดิม

ในอดีตผู้คนในชุมชนโบราณที่อยู่โดยรอบเขาพระวิหาร อาจมีส่วนสำคัญต่อการก่อสร้างปราสาท รวมถึงการกลาปนาเพื่อเป็นข้าวรับใช้นักบวชประจำศาสนสถานด้วย โดยเป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ได้ด้วยอาศัยแหล่งน้ำที่มาจากยอดเขาทั้งสองสาย ได้แก่ ห้วยตानी และห้วยตามาเรีย ในขณะที่ประชากรในปัจจุบันที่เรียกว่าเป็นคนไทยเชื้อสายเขมร ได้ผสมผสานกับคนไทยเชื้อสายลาวที่อพยพเข้ามาภายหลัง ร่วมหล่อหลอมพัฒนาเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่เห็นอยู่ในทุกวันนี้ เช่น ความนิยมของการค้าหินด้วยกิ่งไม้ ที่เห็นอยู่ได้ทั่วไปที่เขาพระวิหารตั้งแต่ในฝั่งไทยไปจนถึงยอดเขาที่เบียดดาดี ทำให้เห็นถึงพัฒนาการความต่อเนื่องของการอยู่อาศัยของผู้คนในบริเวณเขตแนวชายแดนระหว่างประเทศไทยและกัมพูชา ตามสืบเนื่องของสายเลือดและวัฒนธรรม การพัฒนาผสมผสานอิทธิพลจากภายนอกตามกาลเวลา แสดงถึงสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างชุมชนและโบราณสถานหากแต่มีเส้นเขตแดนในปัจจุบันมาวางกันไว้

จากหลักฐานจารึกหลักหนึ่งซึ่งเรียกว่า จารึกศิเวศศักดิ์ ตามชื่อของผู้จารึก พบในเขตปราสาทพระวิหาร จารึกความย้อนหลังถึงช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ กล่าวว่าเมื่อพระองค์ได้แผ่ขยายอำนาจเข้าสู่บริเวณพื้นที่นี้ โปรดฯให้คนพื้นเมืองแต่ดั้งเดิมเปลี่ยนมานับถือ “พระศิวะดะดั่งพระวิษณุ” ซึ่งทำให้สันนิษฐานได้ว่า แต่เดิมชุมชนท้องถิ่นรอบเขาพระวิหารนี้คงจะนับถือพระวิษณุ และอาจมีความเชื่อเรื่องการนับถือผีที่มีมาแต่เดิมปะปนอยู่ด้วย

จารึกหลักนี้ยังได้กล่าวถึงสตรีนางหนึ่ง ชื่อ ปราน ซึ่งได้เสกสมรสกับพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ และได้รับพระนามต่อมาว่า กัมพูษลักษมี

งานค้นคว้าของศาสตราจารย์หลุยส์ ฟิโนต์ (Louis Finot) ชาวฝรั่งเศส ได้เทียบเคียงข้อความที่อ่านได้จาก จารึกปราสาทตาแก้ว เมืองพระนคร จังหวัดเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา กับจารึกศิเวศศักดิ์ พบว่าสามารถสอบทานความสัมพันธ์ระหว่างวงศ์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ และพระนางกัมพูษลักษมีกับกษัตริย์ขอมพระองค์อื่นๆได้ กล่าวคือ พระนางกัมพูษลักษมี คือพระนางปาวิตรา หรือที่บางครั้งในจารึกเรียกว่า หยั่ง ปาวิตรา สันนิษฐานกันว่า คำว่า “หยั่ง” อาจเป็นคำที่ใช้ในาหน้าสตรีที่ใช้เฉพาะภายในสายตระกูลของพระองค์เท่านั้น ดังนั้นพระนางกัมพูษลักษมีจึงทรงเป็นพระราชมารดาของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๓ ผู้ครองราชย์ต่อจากพระราชบิดา คือ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒

จารึกศิเวศศักดิ์ ยังกล่าวอ้างถึงเครือญาติ และสายสกุลของพระนางกัมพูษลักษมี ว่า สืบสายมาจากพระนางพินสวรรค์ครามวดี ผู้มีพระราชธิดาหลายพระองค์ สายตระกูลของพระนางไม่ปรากฏว่ามีลำดับพระนามเกี่ยวข้องกับกษัตริย์เขมร หรือเจนละ แต่อย่างไร จึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นตระกูลของกลุ่มผู้นำท้องถิ่น หรือเจ้าเมืองที่ไม่มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติกับกษัตริย์เขมรในช่วงก่อนเมืองพระนคร (ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๕) นอกจากนี้ยังกล่าวอ้างถึงสถานที่สำคัญหลายแห่งในอาณาบริเวณของเขาพระวิหาร และการสถาปนาคิวงค์ในพื้นที่บางแห่งอีกด้วย

จารึกศิเวศศักดิ์ เรียกพื้นที่บริเวณเขาพระวิหารในปัจจุบันว่า ภาวลัย เป็นเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ สงวนเฉพาะของเจ้าพื้นเมืองสายตระกูลของพระนางกัมพูษลักษมี เจ้าพื้นเมืองมาแต่เดิม

ในจารึกจากปราสาทตาแก้ว มีข้อความว่า “พระนางหยั่ง ปาวิตรา แห่งเมืองหริปุระ” หากเชื่อตามข้อสันนิษฐานของศาสตราจารย์ฟิโนต์แล้ว พระนางกัมพูษลักษมี คือบุคคลเดียวกันกับ พระนางหยั่ง ปาวิตรา ดังนั้น พระนางกัมพูษลักษมี จึงมาจากเมืองหริปุระ อันหมายถึงเมืองของพระวิษณุ จึงอาจสรุปได้ว่า ชื่อเดิมของพื้นที่บริเวณเขาพระวิหาร คือ หริปุระ มีเขตพื้นที่สำคัญเรียกว่า ภาวลัย มาอย่างน้อยตั้งแต่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ตรงกับรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ราวสองร้อยปี ต่อมาในรัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ จึงมีการสร้างปราสาทพระวิหารขึ้น โดยชื่อเรียกตามจารึกกรอบประตูว่า ศรีศิขเรศวร

ประชากรที่อยู่ในเขตพื้นที่เมืองหริปุระ คงจะไม่ใช่ประชากรจากเขมรต่ำซึ่งหมายถึงประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน และไม่มี ความเกี่ยวข้องกับลำดับสายสกุลกษัตริย์เจนละที่ใช้ภาษาเขมรมาแต่ดั้งเดิม ถือเป็นตัวแทนของชาวเขมรสูงที่สืบทอดเชื้อสายและวัฒนธรรมมาจนถึงปัจจุบันในจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานีของไทย

จากข้อความในจารึกปราสาทเขาพระวิหาร ๔ ณ กรอบประตูโคปุระ II ปราสาทพระวิหาร ซึ่งปรากฏพระนามศรีสุริยวรมันที่ ๑ นั้น ยังได้กล่าวถึงคุณความดีของศรีสุกรม กัมเสตจ (กัมมะสะเตจ) ที่ได้จัดทำรั้วถวาย พระกัมรเตงชะคัต ศรีศิขริศวร และพระกัมรเตงชะคัต ศรีวฤทเศศวร ...พระเจ้าศรีสุริยเทวะ ทรงพระราชทานพระราชทรัพย์และหมู่บ้านวิฤเททแก่ศรีสุกรม กัมเสตจ และให้เปลี่ยนชื่อเป็น กุระเกษตร โดยได้บรรยายลักษณะไว้ว่า “เป็นที่ดิน อันเป็นที่ลุ่มๆดอนๆ...” และยังมีรับสั่งให้บุคคลที่เป็น “ไทยธรรม” ของพระศรีศิขริศวร ทำนา และอยู่อาศัยได้ในที่ดินพระราชทานตามเชิงเขา แต่ต้องสาบานตน...”

ใจความตอนหนึ่งระบุว่า “กัมรเตงกัมตวนธัญ ทรงมอบเทวสถานให้แก่ชนผิวดำสืบไป แต่ไม่มอบให้ชนผิวดำที่เป็นกบฏมาทุกรัชกาล จนกระทั่งพระกัมเสตจ ชาวไทยดำ ที่พระกัมรเตงธัญพิจารณาส่งไปเข้าอบรม แล้วส่งไปตรวจสอบชนผิวดำด้วยกัน ทั้งที่อยู่ในอาศรมและย้ายถิ่นไป เมื่อกัมเสตจได้มาญาติ ผิวดำพร้อมด้วยอาวุธเข้ามาสวามิภักดิ์ และได้กราบทูลเรื่องราวของญาติอีกกลุ่มหนึ่งที่ดูแลเทวสถานอยู่ พระองค์ทรงมีรับสั่งให้ชนเหล่านั้นสบายใจ และแนะนำให้ไปสวดมนต์ภาวนา เมื่อชนเหล่านั้นสร้างอาศรม พระองค์จึงไม่ขัดข้อง”

ในด้านที่ ๒ ของจารึกยังมีข้อความที่น่าสนใจได้แก่ “มีรับสั่งให้ประชาชนกับหัวหน้าหมู่บ้าน รวมกันดำเนินชีวิตแบบครอบครัว ให้ยืนยันความภักดีต่อพระกัมรเตงคชัตและฝ่าพระบาททุกพระองค์ ด้วยการสาบานตนต่อหน้าพระกัมรเตงชะคัต ศรีศิขริศวร...” จะเน้นให้คนงานที่ทำงานในบริเวณพระกัมรเตงชะคัต และที่เชิงเขา พวกญาติที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ต้องทำการสาบานตนต่อพระกัมรเตงชะคัต ทั้งก่อนและหลังเลิกงาน แม้กระทั่งผู้ที่ได้รับอนุญาตให้เข้าอาศัยในที่ดินพระราชทานตามเชิงเขา ก็ต้องทำการสาบานตนต่อพระกัมรเตงชะคัตเช่นกัน” เนื้อความในจารึกนี้แสดงถึงความหวาดระแวงกลัวชนผิวดำในท้องถิ่นนี้จะก่อกบฏอีก พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ จึงให้ทุกคนสาบานตนว่าจะภักดีต่อพระคิวะและต่อพระองค์เองด้วย

ยังมีข้อความในจารึกเขมรบางหลักอธิบายว่า เจ้าชายชัยวรธนะ (บางหลักเรียกว่า ธรรมวรธนะ) ผู้ซึ่งต่อไปจะเสวยราชย์ในพระนามว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ ๓ ทรงเชี่ยวชาญในการต่อสู้บนหลังช้าง รองศาสตราจารย์ธิดา สาระยา ได้ใช้ข้อมูลดังกล่าวร่วมกับจารึกในสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ จากปราสาทพระวิหารที่กล่าวถึง ขบถดำ ได้ตั้งข้อสันนิษฐานว่า ชุมชนพื้นเมืองบริเวณเขาพระวิหารอาจเป็นพวก กวย หรือ กุย ที่มีผิวดำหรือคล้ำ ข่านาญในการคล้องช้าง บังคับช้าง

ในสมัยรัตนโกสินทร์มักเรียกพวกกวยว่า ส่วย และยังมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เขมรป่าดง ซึ่งปรากฏหลักฐานเรียกชื่อดังกล่าวมาตั้งแต่สมัยอยุธยา นักวิชาการทั้งชาวไทยและต่างประเทศส่วนใหญ่มีความเห็นร่วมกันว่า พวกกวยตั้งถิ่นฐานอยู่ทางทิศเหนือ และตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศกัมพูชามาตั้งแต่ราว ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว

ข้อมูลจากการสำรวจโดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศและการสำรวจในพื้นที่อำเภอต่างๆของจังหวัดศรีสะเกษที่ต่อเนื่องกับแนวชายแดนกัมพูชา(อำเภอขุนหาญ อำเภอขุขันธ์ และอำเภอกันทรลักษ์) ยังพบว่า มีแหล่งชุมชนโบราณกระจายอยู่หลายแห่ง

ชุมชนโบราณดังกล่าวมีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ซึ่งสิ่งก่อสร้างลักษณะเช่นนี้พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลและลุ่มแม่น้ำชี ตั้งแต่เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ เป็นต้นมา นับเป็นหลักฐานที่แสดงถึงการรวมตัวของกลุ่มชนที่เป็นพัฒนาการมาแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนกระทั่งเมื่อมีการรับวัฒนธรรมทวารวดีซึ่งเจริญในเขตภาคกลางของประเทศไทย และวัฒนธรรมเขมรจากกัมพูชา

ชุมชนโบราณในบริเวณเชิงเขาพระวิหารเองในขณะนี้ยังมีได้มีการขุดค้นอย่างจริงจัง เท่าที่พบหลักฐานโบราณวัตถุในศิลปะเขมรบนผิวดินหรือจากการขุดของชาวบ้าน จากการสำรวจเบื้องต้นของสำนักศิลปากรที่ ๑๑ อุบลราชธานี มีรายงานอยู่ใน ๒ แหล่งได้แก่ โนนหนองกระเจา และไร่แม่ตัม ทั้งสองแหล่งตั้งอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำที่ไหลลงจากเขาพระวิหาร โดยที่โนนหนองกระเจาเป็นที่ที่เคยพบสาริตรีูปเศียรนาค มีเศษภาชนะดินเผาตกหล่นอยู่บริเวณชายเนิน ส่วนที่ไร่แม่ตัม ได้พบไหศิลปะเขมร แบบเครื่องถ้วยบุรีรัมย์ที่มีความสมบูรณ์มาก ในจุดนี้เป็นบริเวณที่ราบลูกคลื่นที่สายน้ำสองสายไหลมาบรรจบกัน มีลักษณะที่สอดคล้องกับข้อความในจารึกได้เป็นอย่างดี

บรรณานุกรม

ชะเอม แก้วคล้าย. *จารึกปราสาทโดนตวล ๑ ศิลปากร ปีที่ ๔๔ ฉบับที่ ๑ มกราคม – กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔*.

ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรีวนาสิน. *ทะเบียนตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณในประเทศไทย (ลำปาง – สุโขทัย). ๒๕๓๖* ((เอกสารถ่ายสำเนา)

พิทยา ดำเด่นงาม. *เขื่อนกั้นน้ำโบราณในประเทศไทย เอกสารประกอบการเสนอผลงานทางวิชาการ โบราณคดี ๑๖ – ๑๘ สิงหาคม ๒๕๔๓* (เอกสารถ่ายสำเนา)

ศิลปากร, กรม. *รายงานการสำรวจแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดีและชาติพันธุ์วิทยาของกลุ่มชนที่มีความสัมพันธ์กับภาคอีสานในประเทศไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับข้อมูลสำหรับโครงการวิจัย เรื่อง พุทธศิลปะในดินแดนอีสานตอนบน. ๒๕๓๘* (เอกสารถ่ายสำเนา).

----- . *ทำเนียบโบราณสถานขอมในประเทศไทย เล่ม ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๙.*

สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี. *คำพิพากษาศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ คดีปราสาทพระวิหาร. แปลโดยกระทรวงการต่างประเทศ. (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, ๒๕๐๕).*

สำนักศิลปากรที่ ๑๑ อุบลราชธานี. *รายงานการตรวจสอบแหล่งตัดหินเขาพระวิหารบ้านภูมิซรอล ตำบลเสาชงชัย อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ. ๒๕๕๐* (เอกสารถ่ายสำเนา).

----- . *ภาพสลักพามออีแดง ปราสาทพระวิหาร – แหล่งตัดหิน เขื่อนโบราณบริเวณสระตราว ปราสาทโดนตวล. ๒๕๕๐* (เอกสารถ่ายสำเนา).

Lajonquière, Lunet de. *Inventaire descriptif des Monuments du Cambodge*. Paris : Imprimerie Nationale, 1907.

<http://www.culturalprofiles.org.uk/laos/Units/167.html>

<http://whc.unesco.org/pg.cfm?cid=31>